

УДК 330.3:332.1:504.06:316.42:351

Микитенко В.В.¹¹ проф. Інститут демографії та досліджень якості життя ім. Михайла Птухи НАН України

РЕЗИСТЕНТНІСТЬ ЯК КОД ВІДНОВЛЕННЯ: ПРОСТОРОВІ СИСТЕМИ В ЕПОХУ ПОЛІКРИЗИ

Автор визначає концепт резистентності в якості новітнього «коду відновлення» просторових систем (ПС), що формує сучасну парадигму їхнього розвитку в умовах глобальної полікризи й постійного нарощення різної природи загроз і ризиків. Визнано і доведено [1;2], що класичні підходи sustainability та resilience вичерпали евристичний потенціал і не здатні пояснити багатовимірність воєнно-індукованих, соціально-демографічних та когнітивно-психологічних викликів. Авторська модель резистентності інтегрує економічні, соціальні, екологічні, когнітивні та інституційні виміри та доповнюється ідентифікацією синдромальних детермінант (табл. 1). Операціоналізація відбувається через побудову інтегрального індексу резистентності (IRES) і сценарні алгоритми стратегічного управління. Український кейс забезпечення резистентності семи макрорегіональних зон (МРЗ) – постає унікальною лабораторією верифікації цього концепту, а його результати – мають універсальне значення для практик посткризового та поствоєнного відновлення у глобальному вимірі.

Таблиця 1 – Матричний формат «виміри vs детермінанти ризику»

Системно-просторові виміри резистентності	Когнітивно-соціальні детермінанти/ коеф. вагом. («0-1»)	Медико-генетичні та демографічні детермінанти/ коеф. вагом. («0-1»)	Воєнно-індуковані детермінанти/ коеф.вагом. («0-1»)
Економічний	Втрата довіри до інститутів, зростання тінізації економіки - 0,55	Зниження трудового потенціалу через хвороби та демографічні дисбаланси - 0,70	Руйнування інфраструктури, втрати виробничих потужностей - 0,95
Соціальний	Соціальна фрагментація, міграційні хвилі, втрата капіталу довіри - 0,95	Погіршення стану здоров'я населення, висока дитяча та материнська смертність - 0,90	Масові переміщення населення, зростання кількості ветеранів і ВПО - 0,90
Екологічний	Низька екологічна свідомість, інформаційні маніпуляції - 0,30	Вплив на здоров'я через деградацію довкілля, генетичні ризики. - 0,60	Екотехногенні катастрофи, підлив дамб, мінування територій - 0,95

Когнітивний	Деморалізація, поширення синдромальних ризиків (ПТСР, деморалізаційний синдром) - 0,95	Генетична схильність до психоневрологічних відхилень - 0,55	Психологічні травми від війни, поширення страху та агресії - 0,80
Інституційний	Корупція, слабкість інститутів, зниження ефективності управління - 0,95	Недостатність медико-генетичних програм на рівні державної політики. 0,50.	Руйнування державно-управлінських структур, дефіцит управлінської спроможності - 0,80
Легенда – інтенсивність впливу: 0,20 – низький; 0,40 – помірний; 0,55 – середній; 0,70 – підвищений; 0,80 – високий; 0,90 – дуже високий; 0,95–1,00 – критичний.			

Представлена матриця демонструє системність і багатовимірність проявів уразливості просторових систем. Кожен із вимірів резистентності (економічний, соціальний, екологічний, когнітивний та інституційний) виявляє специфічний спектр ризиків, які посилюються через когнітивно-соціальні, медико-генетичні та воєнно-індуковані детермінанти. Застосовані коефіцієнти вагомості дозволяють кількісно оцінити інтенсивність впливів – від низького до критичного рівня, що створює основу для ідентифікації «вузьких місць» системи. Особливої уваги заслуговують критичні значення ризиків (0,90–1,00), які зосереджені у соціальному, когнітивному та інституційному вимірах. Зазначене відображає реальну картину воєнно-індукованої деморалізації, соціальної дезінтеграції та руйнації управлінських структур, які формують найбільші виклики для відновлення. Водночас, середні та підвищені значення – у медико-генетичній та екологічній площинах свідчать про накопичення латентних загроз, що проявляються у довгостроковій перспективі. Таким чином, табл. 1 наочно підтверджує потребу в інтегрованому підході до оцінювання резистентності. Вона слугує методичною базою для подальшої операціоналізації IRES та формування сценарних алгоритмів стратегічного управління, здатних поєднати подолання критичних ризиків із розгортанням трансформаційного потенціалу ПС.

У дослідженнях автора [3;4] запропонована зональна типологізація України за сімома МРЗ, що дозволила адаптувати підходи до реконструктивного просторового розвитку, враховуючи специфічні виклики для кожної з них. У якості прикладу, детально проаналізовано чотири МРЗ: Зону стратегічного мобілізаційного відновлення, Транзитно-координаційний макрорегіон просторового розвитку, а також Східну та Південну зони контрольованої декомпресії. Для цих чотирьох МРЗ й було побудовано матричний формат «виміри vs детермінанти ризику», що забезпечує порівняльну оцінку рівня ризиків за трьома групами синдромальних детермінант (когнітивно-соціальні, медико-генетичні та демографічні,

воєнно-індуковані) та п'ятьма системно-просторовими вимірами (економічним, соціальним, екологічним, когнітивним та інституційним). І, деталізовані результати демонструють, що для більшості з них найбільш високі значення ризиків притаманні саме воєнно-індукованим детермінантам, які наближаються до критичного рівня (0,90–0,95). Це пояснюється масштабними руйнуваннями інфраструктури, втратами виробничих потужностей, міграційними процесами та безпековими викликами. Водночас, когнітивно-соціальні ризики також виявляються надзвичайно високими (0,90–0,95) – у соціальному та когнітивному вимірах, що відображає деморалізацію суспільства, втрату довіри та поширення посттравматичних синдромів. Медико-генетичні та демографічні чинники – коливаються у межах середніх і високих значень (0,55–0,90), що свідчить про значні втрати трудового потенціалу та демографічний дисбаланс, але з дещо меншою інтенсивністю у порівнянні з воєнними та соціально-когнітивними ризиками.

Отже, резистентність постає новітнім «кодом відновлення» ПС, що інтегрує економічні, соціальні, екологічні, когнітивні та інституційні виміри. Її операціоналізація через індекс IRES та сценарні алгоритми дозволяє ідентифікувати критичні ризики й, водночас, розкрити потенціал трансформаційного розвитку, роблячи український досвід універсально значущим для глобальних практик посткризової реконструкції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Mykytenko V. V. Resilience+ for Ukraine: socio-economic resilience and multifunctional development. *Modern Problems of Science and Technology: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference* (22–24 September 2025, Tallinn, Estonia). European Open Science Space, 2025. 150 p. P. 23–28. DOI: 10.70286/EOSS-22.09.2025. ISBN 979-8-89704-951-6 (series).
2. Mykytenko V. V. The concept of resistance in ensuring adaptability and stability of spatial systems in conditions of polycrisis. *Global Trends in Science: Research, Innovation and Development: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference* (29 September – 1 October 2025, Varna, Bulgaria). European Open Science Space, 2025. 166 p. P. 39–44. DOI: 10.70286/EOSS-29.09.2025. ISBN 979-8-89704-966-0 (series).
3. Микитенко В.В., Микитенко Д.О., Чупріна М.О. Сценарне моделювання просторового відновлення макрорегіональних зон України: соціо-еколого-економічні пріоритети реконструкції. *Демографія та соціальна економіка*. 2025. №1 (59). С. 109 – 132. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.109>
4. Микитенко В.В. Механізми повоєнного відновлення макрорегіональних зон України: архітектура гібридного сценарію. *Глобальні трансформації розвитку суспільства: колективна монографія*. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2024. 156 с. [С. 68 – 87]. DOI: 10.61718/mon.